

Lubomír Mlčoch: Zastřená vize ekonomické transformace. Česká ekonomika mezi minulostí a budoucností (Institucionální pohled)

Praha, Karolinum 1997, 117 s.

V průběhu diskuse v *Sociologickém časopisu* v roce 1995 byla česká sociologie mj. nabádána, aby si vzala příklad z ekonomů, kteří se prý daleko lépe a horlivěji uplatňují v procesu postkomunistické transformace než sociologové. Poznamenal jsem k tomu tehdy, že je možná i štěstí, že jsme nepodlehli laciné módě propagace 'jednocestné' transformace v takové míře jako některé jiné obory a že své teoretické představy odvíjíme spíše od vážného a trpělivého zkoumání a analýzy sociální skutečnosti. Již tehdy ovšem existovaly i mezi ekonomy tendence k rozboru české hospodářské reformy, navazující na jiné než neoliberální proudy kritiky státního socialismu i na odlišnou alternativu hospodářské politiky, než byla ta, kterou začala v roce 1990-1991 uskutečňovat československá federální vláda a po ní od voleb v roce 1992 vláda České republiky. K tomu srovnací cennou informativní studii Z. Šulce (*Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice) 1945-1995*, Brno, Doplněk 1997).

Vedle neokenesiánských a neomarxistických konceptů se jako nejvýraznější a velice vlivná složka této preroformní, avšak kritické tendence prosadila ekonomie institucionální. Její vůdčí osobností u nás je někdejší analytik poměrů ve státně socialistické podnikové sféře, v níž po téměř dvacet let nuceně působil, profesor L. Mlčoch. Po sérii jednotlivých statí a populárních článků, jež se setkaly se značnou odezvou, napsal v roce 1996 pro Národohospodářský ústav J. Hlávky studii, kterou s doplněním o rozsáhlé postskriptum o potřebě nové ekonomické vize vydalo k 650. výročí založení Univerzity Karlovy nakladatelství Karolinum v recenzované knize. Tato studie je zatím u nás bez obdoby a má jen minimum obdob v zahraničí. Jde o původní pojednání o českém státním socialismu a postkomunistické transformaci, včetně závěrečných úvah o možných budoucnostech, formulované z hlediska institucionální ekonomie (D. C. North, J. Angresano, D. Stark a další). Tato ekonomicko-sociologická škola

obohatila teorii a metodologii zkoumání postkomunistických přeměn soustředěnou na oblast vlastnických a řídicích vztahů o pojmy 'corporate governance', 'path-dependency' a 'recombinant property', vyjadřující historicko-gradualistický přístup k tomuto novému jevu sklonku tisíciletí. Dále se autor knihy dává inspirovat etickou ekonomikou (A. Etzioni) a křesťanským sociálním učením a výrazně akcentuje tak aktuální a přitom oficiálními strukturami až donedávna tolik zanedbávané sociální a morální aspekty soudobých společenských přeměn, příznačné pro tento směr soudobé ekonomické vědy. Při oprávněném kritickém odsouzení státně socialistické ekonomiky – ovšem v nových souvislostech, daných úhlem pohledu a zaměřením na česká specifika – podporuje nezbytnost hluboké ekonomické transformace a uznává mnohé její přínosy. Zaslíbené kritice přitom podrobuje některé aspekty dosavadní převládající transformační strategie a její faktické rezultáty, originálně hodnotí dosažený stupeň vývoje a vyvozuje závěry potvrzující obtížnost a dlouhodobost pokračování transformace. Nejde přitom o kritiku z pozic obhajujících staré uspořádání, ani o jednu z jednodušších verzí kritiky neomarxistické, popř. neokenesiánské, nýbrž o kritiku akcentující význam kulturně zakotveného řádu společenských vztahů, požadující méně povreční a uspěchané postupy, než ty, které zatím nevedly k plnému úspěchu stabilnějšího uspořádání, jež by v dostatečné míře navazovalo na evropské historické a kulturní tradice. Významné závěry, k nimž profesor Mlčoch ve své práci dospěl, nebyly v oficiální politické sféře let 1996 a 1997 (v níž se instrumentem nápravy důsledků nepříliš podařené uchvátané české privatizace místo snahy o rozváznější postupy paradoxně stalo heslo 'urychlené do-privatizace') přijaty s žádným nadšením. Zejména ty z nich, jež zahrnul do doporučení uvedených v postskriptu, však jsou nepochybně natolik vědecky zargumentované a společensky významné, že v tomto případě – stejně jako v případě řady dalších ekonomických analýz, jež byly uveřejněny v letech 1996-1997 (včetně části těch, jež vyšly z neoklasické liberální ekonomie) – se i já připojuji k výzvě, aby se sociologie co nejusilovněji učila od ekonomů a snažila se jejich práce doplňovat podobně ori-

ginálními a užitečnými analýzami a doporučeními. Těm z nás, kteří se na tuto náročnou cestu již vydali nebo hodlají vydat, nelze než Mlčochovu knihu doporučit jako základní studijní text, jenž má navíc tu výhodu, že je psán srozumitelně a zajímavě co do obsahu – je jedním z mála ekonomů, kteří si dali práci se seznámit s částí sociologické a politologické produkce a reagovat na její podněty –, i co do formy.

Pro pořádek připojuji pár poznámek recenzenta k textu. Jsou formulovány z hlediska pracovníka sousední společenskovědní disciplíny – sociologie –, který se ve společném metodologickém rámci historického evolucionismu a při plném respektu k přínosům teorie ‚path-dependency‘ jakožto evolucionismu institucionálního, hlásí k poněkud odlišnému směru bádání, tj. k určité verzi neomodernismu.

Pokud jde o státní socialismus, dala by se ještě poněkud zesílit kritika jeho decivilizačních, popř. demodernizačních účinků. Z hlediska sociálně ekonomických vztahů pak postrádám větší důraz na existenci egalitářských rysů tohoto systému, jejichž vzetí v úvahu musí přece jen trochu pozměnit jednoduché třídní schéma, s nímž autor pracuje. Evidentní potlačení zájmů kvalifikovaných složek skupiny vyšších i nižších odborníků, stojících mimo nomenklaturu, a evidentní přeplácení všech relativně méně kvalifikovaných skupin na úkor kvalifikovanějších jsou jevy, které přinejmenším doplňují analýzu vlastnických vztahů. Podle mne jde dokonce o předem zakomponovaný prvek vlastnického uspořádání (dispoziční právo, omezené předem danými politickými závazky, týkajícími se distribuce), zjednávací nomenklatuře jistou míru sociální opory. Tento typ distribuce pak samozřejmě v souladu s teorií path-dependency nutně přežívá i v současnosti a je v jisté míře respektován i doposud vládnoucí ekonomickou strategií. Je vedle etatismu, o němž se v práci pojednává dostatečně, druhým klíčovým prvkem ‚dědictví komunismu‘.

Částečné přitakání ‚manažerské‘ teorii Szelenyiho by se možná mělo oslabit důrazem na přece jen dominantní postavení finančního

kapitálu, který přes svou pasivitu vůči činnosti průmyslových manažerů určuje základní limity dalšího vývoje a hlavně se nedá v žádném případě ošidit, pokud jde o prosazování vlastních zájmů. Stačí se podívat na odvětvovou distribuci mezd, na míru investiční aktivity, popř. na rozsah kompenzací ztrát poskytovaných bankovnímu sektoru státem, aby to bylo zřejmé.

Pokud jde o transformační etiku, dovoluji si nabídnout ještě jednu možnost morálního principu, přijatelného z hlediska světských i náboženských kulturních tradic, tj. sociální spravedlnosti ve smyslu rovnosti příležitostí a meritokracie. Právě v zemi s tak silnými rovnostářskými tradicemi, jako je naše, by mohl sehrát velkou úlohu v duchovní i ekonomické obrodě společnosti.

Pokud jde o budoucnost, napadlo mě, že vzhledem k závažnosti předkládané alternativy, tj. oficiálního přijetí kornaiovského principu dlouhodobého soužití dvou vlastnických sektorů (smíšené ekonomiky), by měla být tato možnost, vystihovaná v knize nejčastěji v souvislosti s kategorií státního kapitalismu, ještě poněkud obsáhleji vysvětlena a zargumentována. Ze svého hlediska ovšem připomínám, že jedním z hlavních kritérií pro volbu budoucích strategií by měla být co nejvyšší pravděpodobnost pokračování modernizace země jako zkratkovitě vyjádření toho, co míníme ‚návratem do Evropy‘. Ostatně autor recenzované knihy sám na s. 14 uznává, že v jeho studii zůstává nedoceněna dimenze rozvojová. Je otázka, zda jí v přijatém teoretickém referenčním rámci lze adekvátně pojmout.

Poslední připomínka se týká vazby na sousedy. Už od konce osmdesátých let pracuje na teorii institucionální transformace z hlediska ekonomického, kulturologického a politologického renomovaná polská autorka J. Staniszkis. Některé z jejích úvah, např. teorie tzv. politického kapitalismu, patří mezi analogie s myšlenkami prof. Mlčocha, o nichž se zmiňuji na počátku. Možná by stálo za to již zde, nebo v některé z příštích prací autorových na tuto souvislost poukázat.

Pavel Machonin